

ПРОФОРІЕНТАЦІЙНА РОБОТА З УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У даній статті висвітлено особливості діяльності соціального педагога щодо профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи. Розкрито форми, методи та напрями профорієнтаційної роботи соціального педагога в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Звертається увага на компоненти профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: професійна орієнтація, профорієнтаційна робота, компоненти профорієнтації, форми, методи та напрями професійної орієнтації, вибір професії, система профорієнтації.

Постановка проблеми. Проблема підготовки учнів до свідомого вибору професії в наш час стає актуальною тому, що орієнтація на певну професійну діяльність, свідомий вибір свого життєвого шляху є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу в школі. Саме з причини незнання правил вибору професії, ситуації на ринку праці, відсутності практичного досвіду професійної діяльності більшість молодих людей обирають професію, яка не відповідає їх інтересам, нахилам та вподобанням. Особливо значущою є проблема набуття учнями адекватних знань про певний рід професійної діяльності, власні можливості оволодіння нею. Тож саме, професійна діяльність соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах обумовлює допомогу учням у професійному самовизначенні. При цьому специфіка роботи визначає можливість і необхідність організації спільної роботи фахівців різних професійних галузей, а саме: медиків, психологів, фахівців центрів зайнятості населення.

Соціальний педагог повинен бути організатором і координатором у розв'язанні проблеми соціально-професійного самовизначення учнів старшої школи. Проте на сьогодні відсутня продумана, педагогічно обґрунтована система профорієнтаційної діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу щодо формування й розвитку в школярів якостей конкурентоспроможної соціально успішної особистості.

Профорієнтаційній проблематиці приділяють увагу дослідники різних наук – філософії, економіки, соціології, медицини, психології й педагогіки (К. Абульханова-Славська, В. Андреев, О. Грішнова, О. Давидова, О. Джура, В. Дрижак, Є. Климов, А. Ковальова, Л. Користильова, Г. Костюк, В. Левін, Є. Павлетюков, К. Платонов, І. Прокопенко, Л. Рябова, Е. Рутенбург, Т. Ніколаєва, В. Хільковець й ін.).

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням організації професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи й особливостям їхнього соціально-професійного самовизначення. Це дослідження П. Атутова, Г. Балла, В. Вакуленко, А. Вихруца, Є. Головахи, Н. Григор'євої, В. Кавецького, О. Капустіної, О. Коротун, С. Мазуренко, М. Пряжнікова, І. Уличного, Б. Федоришина.

Проблематику соціально-психологічної готовності учнів до свідомого вибору професії розглянуто в дослідженнях О. Вітковської, Ю. Гільбуха, М. Гінзбурга, М. Лукашевича, А. Масанова, В. Матвієвського, Л. Мітіної, О. Носкова, Г. Резапкіної, П. Шавира.

Отже, головними завданнями соціально-педагогічної роботи з підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів до самостійного життя постає формування світогляду, професійної орієнтації, психологічної готовності до виконання соціальної ролі дорослої людини.

Мета статті: проаналізувати діяльність соціального педагога з професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи.

Результати теоретичного дослідження. Як свідчить аналіз науково-педагогічної літератури та досвіду практичної діяльності, центром профорієнтаційної роботи серед підростаючого покоління є загальноосвітня школа. Діяльність по підготовці учнів до свідомого вибору професії здійснюється за раніше розробленим планом. Оскільки головна мета профорієнтаційної роботи в школі полягає в підготовці учнів до свідомого вибору професії, планування цієї роботи повинно направляти учнів старшої школи, перш за все, на досягнення вказаної мети [8].

Робота з учнями в старшій школі щодо професійної орієнтації проводиться як соціальним педагогом так і вчителями-предметниками у тісному взаємозв'язку і здійснюється як у процесі навчання, так і в позаурочній (позакласній) роботі. Профорієнтаційна робота не може зводитися до окремих заходів, тому перед шкільним колективом стоїть завдання – спланувати систему профорієнтаційної роботи. А отже, заходи профорієнтаційного змісту повинні проводитись систематично [2].

З одним з напрямів діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі є професійна освіта (профінформація, профпропаганда), професійна діагностика, професійне виховання, професійне консультування. Усі ці етапи профорієнтаційної роботи сприяють професійному самовизначенню учнів,

насамперед виявленню й розвитку здібностей, формуванню мотивів вибору професії, професійних інтересів, моральних та інших якостей, важливих для майбутньої трудової діяльності [3].

За змістом профорієнтаційну діяльність соціального педагога з учнями старших класів загальноосвітньої школи розподілено на чотири етапи: ціннісно-мотивувальний етап вирішує такі завдання: інформування учнів про конкурентоспроможність, соціальну успішність, про умови, чинники й результати їхнього розвитку, діагностування особливостей особистісного розвитку, спрямованості, самосвідомості, відповідальності й впевненості, перешкод, які заважають успішному усвідомленому самовизначенню; рефлексивний етап має такі завдання: активізація самопізнання та само вивчення, сприяння накопиченню нової інформації учня про себе, про свої професійні можливості, про інших, створення умов для формування позитивної самооцінки (робота з педколективом та батьками), допомога учням відчувати прагнення до самореалізації; практично-проектувальний етап передбачає: допомогу учням старших класів в усвідомленні власних способів мислення, діяльності, особистісних властивостей шляхом спостереження, моніторинг соціально-професійного розвитку (контроль сформованості професійно важливих якостей); організацію особистісного проектування, в основі якого лежить проект соціально-професійного зростання старшокласника в межах актуального та потенційного майбутнього; і діяльнісний етап вирішує завдання: надання реальної можливості самоствердження учнів через включення в особистісно-значиму й соціально-схвалену діяльність; відпрацювання вмій здійснювати самостійний, усвідомлений вибір на основі всебічного аналізу й прийняття за нього відповідальності; відчуття впевненості у своїх силах і можливостях щодо професійного самовизначення; набуття культури поваги однієї людини до іншої; формування власного професійного плану й розвиток здатності до його реалізації [4].

При проведенні соціальним педагогом профорієнтаційної роботи у загальноосвітній школі враховуються наступні компоненти:

1. Формування професійного досвіду та професійної спрямованості учнів у навчально-виховному процесі, що реалізується через ознайомлення з професіями, професійними навчальними закладами (професійна інформація) і формування в учнів мотивів вибору професії; організацію практичної діяльності у відповідності з особливостями учнів, з вимогами обраної професії (професійна активізація).

2. Консультаційна допомога учням при професійному самовизначенні через вивчення особистості учня та управління мотивацією вибору професії.

3. Робота вчителів, психологів, соціальних педагогів із учнями з метою перевірки успіхів учня в обраній професії та надання допомоги учням при вступі до вузів, професійних навчальних закладів [1].

Загальноосвітній навчальний заклад повинен діяти як інститут базової освіти і як соціально-педагогічний центр формування свідомого вибору професії. На жаль, нині система професійної орієнтації в закладах середньої освіти відсутня. Деякі функції освітньої профорієнтації виконують кабінети профорієнтації Державної служби зайнятості населення, районні центри соціальної допомоги молоді Комітету у справах сім'ї та молоді. Проте діяльність цих закладів не відповідає сучасним вимогам профорієнтації, оскільки ці установи не є гарантантами свободи вибору професії особистості відповідно до її інтересів та можливостей, а виконують функцію задоволення тимчасових потреб суспільства у працівниках [3].

У профорієнтаційній роботі з учнями можна виділити три основні напрями, а саме організаційно-методичну діяльність, що включає в себе роботу координаторів по профорієнтаційній роботі з учнями та методичну допомогу учителям у збірці матеріалів і діагностичних карт; роботу з учнями, а саме комплекс профорієнтаційних послуг у вигляді профдіагностичних заходів, занять та тренінгів з планування кар'єри, індивідуальні та групові консультації з вибору профілю навчання, анкетування, зустрічі з представниками підприємств, навчальних закладів та організацію і проведення екскурсій в навчальні заклади та на підприємства; роботу з батьками, щодо проведення загальношкільних та класних батьківських зборів, лекторіїв для батьків та індивідуальних бесід з ними, анкетування, залучення батьків школярів для виступів перед учнями, залучення батьків учнів для роботи з керівниками гуртків, спортивних секцій, художніх студій, учнівських театрів, громадських учнівських організацій, допомоги батьків в організації професійних проб учнів старшої школи на підприємствах [6].

Профорієнтаційна робота проводиться із застосуванням особистісно-зорієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до формування свідомого професійного самовизначення кожного учня. Особистісно-зорієнтований підхід до профорієнтаційної роботи забезпечує вивчення та врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей школярів, їхніх інтересів і запитів та розвиток здібностей, необхідних для реалізації цих запитів.

Компетентнісний підхід забезпечує формування здатності будувати власну професійну траєкторію на основі знань про індивідуальні особливості, запити і можливості, потреби ринку праці у спеціалістах та вимогах професії до людини (професіографічної інформації).

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учня застосовувати здобуті знання у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного і природного середовища, адаптації до соціально-економічних перетворень та змін кон'юнктури ринку праці [7].

Ефективність організації профорієнтаційної діяльності вчителя, соціального педагога полягає у використанні ними активних форм та методів роботи. Залежно від мети, завдань та змісту їх поділяють на: інформаційно-просвітницькі, у ході яких вихованцям розповідається про канали працевлаштування, умови прийому на роботу і навчання, надається інформація про світ професій та вимоги, які ставляться до людини; діагностичні, які спрямовані на вивчення особистості учня, його інтересів, нахилів, здібностей з метою виявлення їх відповідності обраній професії. Серед таких форм профорієнтаційної

роботи виокремлюють: ситуаційно-рольову гру, сюжетно-рольову гру, гру-драматизацію, інсценування, гру-бесіду, гру-експрес, гру-мандрівку, вікторину, відгадування загадок, ребусів, кросвордів, екскурсію на підприємства, віртуальну екскурсію, бесіду, розповідь, годину спілкування, калейдоскоп, усний журнал, уявну подорож, творчий конкурс, моделювання життєвих ситуацій, виставку творчих робіт, школу професійної майстерності, презентацію професій, перегляд мультфільмів, кінофільмів, документальних фільмів, відеороликів, станційну форму роботи, гру з літерами та словами, ігрову програму, місто веселих майстрів, прес-шоу, теле-ревію, свято (професійне свято), зустріч із людьми різних професій, ярмарку професій, клуб веселих та кмітливих, акцію, театральну виставу, майстер-клас, анкетування, тестування, мульти/моно проекти, конверт дружніх питань, твір-роздум, тренінг, калейдоскоп професій, професійну вітальню, колаж, диспут, брифінг, моделювання розвивально-виховних ситуацій, брейн-ринг, складання індивідуальних програм саморозвитку, агітбригаду, тематичний діалог, інтернет-подорож, інтернет-форум [6].

Компонентами профорієнтаційної роботи є професійне інформування, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

Позакласна робота з професійної орієнтації учнів старшої школи здійснюється в наступних напрямках:

- прищеплення любові до праці, формування позитивної професійної установки;
- формування та розвиток стійких професійних інтересів і нахилів;
- вибір спеціальності, професії та шляхів її засвоєння [5].

Аналізуючи процес професійної орієнтації учнів загальноосвітніх навчальних закладів України, можна стверджувати, що метою системи професійної орієнтації в межах загальноосвітнього навчального закладу є формування в учнівської молоді уміння обирати сферу професійної діяльності, що оптимально відповідає особливостям запиту ринку праці. У зв'язку з цим профорієнтація в старшій школі повинна вирішувати певні завдання, а саме формування особистості працівника нового типу, що забезпечить ефективне використання кадрового потенціалу й радикальне регулювання ринку праці. Тобто закономірності переходу до ринку праці, що значно змінює стратегію й тактику розробки теорії і практики професійного самовизначення молоді.

Учні в процесі профорієнтаційної роботи в школі засвоюють певну систему знань про світ професійної праці, про потреби суспільства в кваліфікованих кадрах (об'єктивні умови вибору професії), починають усвідомлювати свої інтереси, нахили та інші важливі для майбутньої професійної діяльності (суб'єктивні умови вибору професії). З цього погляду професійна робота проводиться за певною системою. У чіткій послідовності розкриваються умови вибору професії, обговорюється важливість правильного професійного самовизначення для суспільства й особистості, учні ознайомлюються з профорієнтаційною класифікацією професій, складають профорієнтаційні "портрети" професій, оволодівають прийомами самопізнання й самооцінювання. У результаті в учнів старшої школи формується необхідний рівень усвідомлення проблеми професійного самовизначення та початкові вміння та навички її розв'язання. Створюються необхідні передумови для успішного формування готовності до свідомого вибору професії [4].

Досвід практичної діяльності свідчить, що профорієнтаційний матеріал повинен бути не лише доступним, але й об'єктивним і всебічним. Форми його подачі повинні бути достатньо різноманітними, щоб забезпечити активізацію сприйняття і мислительної діяльності учнів. Формування інтересу до професії і професійних нахилів повинні спиратися на пізнавальні потреби учнів.

Зазначимо, що спільна профорієнтаційна робота загальноосвітніх навчальних закладів з вищими навчальними закладами щодо формування професійних нахилів школярів буде успішнішою, якщо її систематично проводити, починаючи з 9-10 класу. Такий висновок опирається на наукові дослідження (Л. Виготський, Л. Божович, І. Кон) про етапи становлення моральної свідомості підлітків. Профорієнтація передбачає свідомий, мотивований вибір професії. Розвиток же автономної свідомості починається в період переходу від підліткового віку до юності. Саме цей вік прагне активної діяльності [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема професійної орієнтації учнів на сьогодні достатньо повно вивчена, логічно побудована, але разом з тим сучасні умови життя суспільства вимагають не лише постійного вдосконалення форм і методів практичної діяльності, але й розробки теоретичних положень, які сприятимуть підвищенню ефективності процесу професійного самовизначення учнів у старшій школі [3].

Таким чином, сучасний загальноосвітній навчальний заклад повинен не готувати старшокласника до життя, а виховувати самим життям. Саме сучасний загальноосвітній навчальний заклад є школою культури життєвого самовизначення.

Навчитися жити – це значить виробити власну позицію в житті, життєву стратегію, здійснити власний життєвий вибір. Завдання соціального педагога в реалізації цієї вимоги сучасної школи – допомогти дитині зорієнтуватися в системі найрізноманітніших суперечливих і неоднозначних цінностей, визначити власне життєве кредо й стиль поведінки; виробити спосіб реакції на незгоди й успіхи, гідний людині тип трудової діяльності й форми використання вільного життя [5].

Отже, основними завданнями діяльності соціального педагога з учнями старшої школи на етапі вибору професії є не лише надання своєчасної допомоги й підтримка особистості, але й озброєння її ефективними механізмами самостійного подолання труднощів цього процесу, вироблення відповідального ставлення до свого професійного самовизначення, допомога особистості в становленні повноцінного суб'єкта свого професійного життя.

Тож, чим більше інформації має соціальний педагог, чим більш креативно він ставиться до можливості використання незвичайних форм і методів роботи зі школярами, тим більшого ефекту він досягне.

В Україні соціальною службою для молоді розроблено певні спеціальні соціальні програми, реалізація яких сприяє не лише професійному самовизначенню, але й працевлаштуванню та зайнятості молоді. Однак, профорієнтаційна робота з учнями старшої школи потребує подальшого соціально-педагогічного дослідження, спрямованого на вибір оптимальних технологій і пошук нових підходів у реалізації цього процесу.

Перспективи подальшого дослідження полягають у поглибленому вивченні змісту та організації профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи, систематизації єдиної класифікації форм та методів роботи з учнівською молоддю загальноосвітніх навчальних закладів України.

Використані джерела

1. Барановский А. Б. Система методов профессиональной ориентации. Основы профессиональной ориентации : учебно-методическое пособие / А. Б. Барановский, Г. М. Потапенко, Г. В. Щекин. – К., 1991. – С. 32-41.
2. Бех М. І. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в сучасній середній загальноосвітній школі / М. І. Бех // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учнів. молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. – К. ; Житомир, 2005. – Вип. 7. – С. 296-301.
3. Бордюк В. М. Соціально-педагогічна підтримка старшокласників у процесі їхнього професійного самовизначення / В. М. Бордюк, М. А. Бордюк // Наука і освіта. – 2008. – № 3. – С. 168-173.
4. Василиків І. Особливості профорієнтаційної роботи зі школярами у навчальних закладах: структура профорієнтаційної роботи / І. Василиків // Молодь і ринок. – 2007. – № 3/4. – С. 161-166.
5. Дунець Л. М. Профорієнтаційна робота – психологічна технологія підбору професійно спрямованих абітурієнтів // Л. М. Дунець / Актуальні проблеми психології. Том. І. : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002, Ч. 6. – С. 264-269.
6. Зулунова Г. В. Профорієнтаційна робота у школі // Г. В. Зулунова // Навчальна школа. – 2011. – № 5. – С. 31-34.
7. Некраш Л. М. Вибір професії: як діяти, щоб не помилитися / Л. М. Некраш, М. В. Стрільник. – К. : Шкільний світ, 2011. – 126 с.
8. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б. А. Федошин, С. Е. Карпиловская и др. : под ред. Б. А. Федошина. – 2-е изд. – К. : Рад. шк., 1988. – 176 с.

Ananko T.

VOCATIONAL GUIDANCE WITH STUDENTS OF SENIOR SCHOOLS AS ONE OF THE AREAS OF SOCIAL TEACHER'S ACTIVITY IN GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

This article analyzes the scientific and educational literature that highlights certain aspects of the professional orientation of school youth from different angles. It characterizes the features of social workers as for vocational guidance with senior pupils of secondary schools in Ukraine. Forms, methods and directions of career guidance of social teacher are exposed in social conditions of the educational process in secondary schools in Ukraine. Attention is drawn to the components of career guidance pupils of secondary schools in Ukraine.

Stages of career guidance are disclosed by social teachers in secondary schools in Ukraine using student-oriented, active and competent approach to the formation of professional self-consciousness of each student.

Analyzing the process of professional orientation of students of secondary schools in Ukraine, the author draws attention to the formation of senior students' ability to choose the professional field that best corresponds the peculiarities of labor market's demand.

It is indicated that the main tasks of a social teacher with senior students on the stage of choosing a career are not only timely assistance and support of the individuality, but person's armament, which is made by effective means of self-overcoming of the difficulties of this process, development of the responsible attitude to their professional self-determination and help schoolchildren to become a full-fledged member of his professional life.

The emphasis is made on the conducting extracurricular activities by the social teachers and teachers of a school subjects in order to create and develop sustainable professional interests and abilities as for pupils' selected profession.

Key words: vocational guidance, vocational work, components of the career guidance, forms, methods and directions of vocational guidance, career choices, career guidance system.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2014